

ข้อเสนอแนะภาครวม ของทางออกด้าน^{สิ่งแวดล้อม}

กาญจนา แก้วเทพ*

สองระดับแห่งสาเหตุ ของปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในการนำเสนอทางออกใหม่ ๆ ให้กับการแก้ไข และการนำรุ่งรักษาระบบนิ่งแวดล้อมนั้น เรายังเป็น ต้องพิจารณาถึงสาเหตุหลัก ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหานี้ ในที่นี้ความสามารถจะประมวลสาเหตุหลักของปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยแยกແຍະออกไปเป็น 2 ระดับ คือ

1) ปัญหาในระดับความคิด ความเข้าใจ และจิตสำนึก ปัญหาในระดับนี้อยู่ในมิติด้านนวนธรรม แต่ก็เป็นรากฐานของปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพราะปัญหาเรื่อง “ สิ่งแวดล้อม ” มิใช่ปัญหาที่เกิดขึ้น เองตามธรรมชาติ แต่เป็นปัญหาที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์ดำเนินความสัมพันธ์กับธรรมชาติ (ใช้ธรรมชาติ) ตามความคิด ความเข้าใจ และจิตสำนึกของตน เอง และหากสภาพแวดล้อมบีจุบันคือ ความเสื่อม โกร姆ของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหามลพิษต่าง ๆ ที่รุ่มล้อมอยู่รอบตัวมนุษย์ในขณะนี้ สิ่งนี้ก็ย่อมเป็น ประจักษ์พยานบ่งบอกถึงความไม่เข้าใจ ความคิดที่ผิดพลาด และจิตสำนึกที่ไม่ถูกต้องของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

ตัวอย่างของความเข้าใจผิดบางประการที่ครอบ จำกัดความคิดของมนุษย์บีจุบันอยู่ก็เช่นทรัพยากรธรรมชาติมีไว้เพื่อการใช้อย่างไม่จำกัด (unlimited) รวม กับว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีเหลือล้นอย่างไม่มีวันหมดสิ้น การไม่รู้จักจำแนกแยกแยะประเภทของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีทั้งแบบที่กดแทนได้และกดแทนไม่ได้ ความไม่สนใจในเรื่องความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้ง หลายในโลก ซึ่งจำเป็นต่อระบบชีวิตของโลก แนวคิด ด้านเศรษฐศาสตร์ที่ไม่เคยพิจารณาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบางอย่าง เช่น น้ำ อากาศ เป็น ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม โดยมองว่าเป็นของฟรี เป็นสิ่ง ที่อยู่นอกระบบเศรษฐกิจ และมนุษย์ต้องนำมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด โดยแปรรูปดัดแปลงเพื่อสนอง ความต้องการของมนุษย์ เป็นต้น

ดร.ปรีชา เปี้ยมพงศ์สานต์¹ ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปของมนุษย์ ว่า “ ในสังคมบุพพกาล มนุษย์ต้องมีความรู้เกี่ยวกับ ธรรมชาติ พิชพรณ และสัตว์ป่ารอบ ๆ ตัวเขาเพื่อ ที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้ เมื่อมีอารยธรรมเกิดขึ้นมา สิ่ง แวดล้อมก็เริ่มถูกดัดแปลงไปด้วย ธรรมชาติได้ถูกใช้ เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ แต่ในสังคมสมัยใหม่

* สมาคมอุตสาหกรรมเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทสูง จนมนุษย์มีความรู้สึกว่า ตนเองไม่จำเป็นต้องพึ่งพา ธรรมชาติเท่าไหร่ ” ส่วน นพ.ประเวศ วงศ์² เห็นว่า มนุษย์ได้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมมาเป็นเวลาแล้วสัก ปีโดยไม่มีปัญหา ดังนั้น โดยที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดใหม่มาก (หลังบุคคลวิศวอุตสาหกรรม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์) ดังนั้น มนุษย์ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาจิตสำนึกหรือโปรแกรมในสมองเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมขึ้นมา ดังนั้นในยุคสมัยของเราร จึงจำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่หรือโปรแกรมในสมองให้เกิดขึ้น จนเมื่อจะทำอะไร มนุษย์ก็ติดถึงสิ่งแวดล้อมโดยอัตโนมัติ เช่นเดียวกับการกิน การนอน การถ่าย หรืออีกนัยหนึ่ง ให้คล้ายกับว่ามนุษย์เกิดสัญชาตญาณทางสิ่งแวดล้อมขึ้นมา

ด้วยเหตุนี้ ทางออกทางแรกสำหรับการข้ามให้หันไปจากวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม จึงเป็นไปตามหลักตรรกะที่ว่า “ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มแรกที่ความคิดและจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น จึงต้องเริ่มงอกใจที่ตัวมนุษย์ เช่นกัน ” ในกรณีความเข้าใจใหม่ ๆ แบบ “ ระบบ นิเวศวิทยา ” (eco-system) ซึ่งวางอยู่บนวิธีคิดปรัชญาแบบองค์รวม (holistic) จะต้องได้รับการปลูกฝัง โดยผ่านการทำงานของสถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น ความรู้พื้นฐานที่ว่าทรัพยากรที่เรามีจะมีค่าใช้ได้ตลอดไปเมื่อมีวันเสื่อมคลาย หากเราสร้างความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวพันกับทรัพยากรนั้น ๆ ตลอดจนรู้จักวิธีการอนุรักษ์อันได้แก่ การใช้ประโยชน์โดยมีหลักการมิใช่การลังเลภัย เช่นดันไม้ใหญ่ในป่าบางต้นมีไว้ให้โค่นลงมาใช้เพื่อให้มีเล็ก ๆ ได้เจริญเติบโต แต่หากการโค่นป่าไม้ใหญ่ ๆ ดำเนินไปอย่างขาดสมดุลย์ ไม่ว่าจะด้วยความไม่รู้หรือความโลภ ป่าทั้งป่าก็จะกลายเป็นทะเลราย เป็นดัน

อันที่จริงความเข้าใจแบบใหม่ ซึ่งเรารอจะเรียกว่าเป็นปรัชญาแบบใหม่ โลกทัศน์แบบใหม่ จิตสำนึก หรืออุดมการณ์แบบใหม่ที่จะต้องสร้าง “ จริยธรรม แบบใหม่ ” ในการอยู่ร่วมกันนั้น แท้จริงแล้วก็เป็น

ปรัชญาดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในศาสนาและวัฒนธรรมตะวันออก และในวัฒนธรรมของสังคมไทยเอง นั่นคือแนวคิดหลักที่ว่า มนุษย์จะต้องดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับกลุ่มกائنและเกือกุลต่อธรรมชาติ อันเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา เมื่อแปรແவุคิดหลักดังกล่าวออกมาระบบการผลิตและการบริโภคภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบที่มีความสมดุลย์ทางสิ่งแวดล้อม (Steady - state economy) เราสามารถมองเห็นหลักการจัดระบบสังคมได้ดังนี้ เช่น

- งดการผลิตที่สร้างขยะและเสียงอุกอาจเป็นจำนวนมากมาก
- เน้นการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
- ใช้ทรัพยากรที่สามารถฟื้นฟูได้ตัวเองให้มาก
- อนุรักษ์ทรัพยากรที่หายาก
- จัดสรรทรัพยากรเศรษฐกิจการเงินอย่างยุติธรรม

ฯลฯ

ตัวอย่างของขบวนการนิเวศวิทยาที่รู้จักกันดีได้แก่ ขบวนการชิบโกในประเทศไทย³ ที่ได้ประยุกต์แนวคิดแบบใหม่ จริยธรรมแบบใหม่มาใช้ในการนิเวศป่าไม้ ชิบโกได้เสนอหลักการ 3 ประการคือ

1.1 ประยัดดเรียบง่าย เนื่องจากป่าไม้ได้ลดลง ถึงขีดอันตรายแล้ว ดังนั้นคนในหมู่บ้านต้องใช้สอยผลิตผลจากป่าอย่างประยัดดที่สุด หากไม่จำเป็นแล้ว จะไม่มีการตัดโค่นตัดไม้อย่างเด็ดขาด ในกรณีของโครงการป่าสักและรากชาบะป่าของทุ่งกุลาวังให้ได้มีการปฏิบัติให้ชาวบ้านป่าสักไม้ตามหัวไร่ปลายนา เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงแทนการตัดไม้ในป่า

1.2 การใช้สิ่งทัดแทน เช่นมีการหมุนเวียนนำเอกสารดาษที่ใช้แล้วกลับมาใช้อีก หรือใช้แก๊สเชื้อเพลิง และพลังแสงอาทิตย์สำหรับการหุงต้มแทนฟืนถ่าน

1.3 การบลูป่าใหม่ เพื่อฟื้นสภาพดินที่เสื่อมโทรมแล้วให้มีชีวิตเจริญขึ้นมาใหม่

หากบุคคลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ มีความเข้าใจ และมีจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ความเข้าใจและจิต

สำนักนี้จะแสดงออกมาในภาคของการปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล ระบบการผลิตขององค์กรธุรกิจหรือวิถีการบริโภคของสังคม โดยส่วนรวม ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อต่อไป

2) ปัญหาในระดับปฏิบัติการ ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิถีสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ก็คือการเปลี่ยนแปลงในภาคปฏิบัติการ ซึ่งอาจจะเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล การเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาการภาครัฐ ตลอดไปจนถึงข้อเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม เราจะพบพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงการกระทำหรือการปฏิบัติการใน 3 ระดับ โดยที่แต่ละระดับนั้นมีความแตกต่างกันในเรื่องการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และข้อเสนอแนะในการแก้ไข ปฏิบัติการใน 3 ระดับมีดังนี้

2.1 กลุ่มรณรงค์ทางสิ่งแวดล้อม กลุ่มนี้จะมุ่งความสนใจไปที่พฤติกรรมการใช้ชีวิตวิถีการบริโภค อุปนิสัยของปัจเจกบุคคล โดยถือว่านั้นเป็นสาเหตุหลักของปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การทิ้งขยะหรือของเสียลงตามถนนหรือในแม่น้ำ ลักษณะการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย เช่นการใช้น้ำ การใช้พลาสติก ผลิตภัณฑ์จากพลาสติก เมื่อวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาดังนี้ ข้อเสนอของกลุ่มรณรงค์ทางสิ่งแวดล้อมจึงเป็นการให้การศึกษาและการสร้างความเข้าใจเพื่อปรับพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลเติบโตใหม่ ให้มีวินัยในด้านสิ่งแวดล้อมให้บรรจุในน้อยลง หรือใช้ผลิตภัณฑ์ที่สามารถ recycling ได้

2.2 กลุ่มปฏิรูป กลุ่มนี้ร่วมวิเคราะห์ปัญหาของสิ่งแวดล้อมว่า เกิดมาจากการนโยบายการผลิตของสังคม หรือนโยบายการพัฒนาประเทศที่ยังขาดมาตรการในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การขาดการวางแผนเรื่องแหล่งท่อระบายน้ำ เขตก่อสร้าง

รายงาน ข้ามมาตราการที่มีประสิทธิภาพในการจัดการ กับขยะ หรือมาตรการทางกฎหมายในการควบคุม ผลพิษยังไม่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นข้อเสนอของกลุ่มนี้ จึงเสนอให้ใช้มาตรการทางกฎหมาย และสร้างระบบ แรงจูงใจทางเศรษฐกิจการเมือง เพื่อลดผลกระทบ (เช่น กำหนดให้น้ำมันไร้สารตะกั่วมีราคาถูก) และปรับปรุง ยุทธศาสตร์ และเพิ่มประสิทธิภาพระบบการจัดการ กับปัญหาสิ่งแวดล้อม

2.3 กลุ่มเปลี่ยนระบบ ความแตกต่างระหว่างกลุ่มนี้กับกลุ่มปฏิรูป ก็คือ กลุ่มเปลี่ยนระบบ มีความเห็นว่า ทราบได้ที่การพัฒนาประเทศยังดำเนินไปในแนวทางของระบบทุนนิยมหรืออุดหนุนกรรมนิยม แนวทางนี้ย่อมก่อให้เกิดการผลิตที่เกินขีดจำกัดทาง นิเวศอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นรา率为ไม่สามารถจะห้าวไว การจัดการใด ๆ ที่มีประสิทธิภาพได้ภายใต้ระบบแบบเดิม ทางออกของการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างที่ได้ผลยังยังไม่คือต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างข้อเสนอ ของคนนี้⁴ ในการจัดระบบสังคมเตี้ยใหม่ก็เช่น ต้อง ให้การใช้อำนาจแทนที่ด้วยการบริการ ความร่วรร่วย แทนที่ด้วยการอดออม อาชญาณที่ด้วยสันติภาพ และ ลัทธิอุดมการณ์แทนที่ด้วยความประพฤติที่ดีงาม ขบวน การชีวประโภตได้ประยุกต์เอาหลักของคนเริมมาใช้ในการณ์ ป้าไม้ ด้วยการเปลี่ยนระบบคิด ระบบการรับรู้ “ป้า ไม้” เสียใหม่ว่าป้าไม้มีใช่ที่จะให้ไม้ซุบ เงินตรา และ น้ำมันย่าง หากแต่สิ่งที่ป้าให้แก่เรา ก็คือ ดิน น้ำ และอากาศบริสุทธิ์ ” ดังนั้นนิเวศน์วิทยาจึงเป็น เศรษฐกิจดาวร

ในภาคปฏิรูปโดยทั่วไปแล้ว การปฏิรูปต้องมีก จะเริ่มจากกลุ่มแรก แล้วค่อย ๆ ยกระดับมาสู่ขั้นที่ 2 และ 3 อย่างไรก็ตาม แม้พัฒนาการของความคิดและ การเคลื่อนไหวจะพัฒนามาสู่ขั้นที่สูงขึ้น แต่การปฏิรูป ในขั้นแรกก็ยังคงต้องผ่านกระบวนการอยู่ด้วย ปฏิรูปต้องการใน ขั้นต่าง ๆ จึงมิใช่การเลือกเอาอันใดอันหนึ่ง แต่เป็น รูปแบบการสะสมที่ยกระดับสูงขึ้นทุกที และการแก้ไข

ปัญหานิเวศน์วิทยาจะได้ผลอย่างยั่งยืน มิใช่การแก้ ปัญหาเฉพาะหน้าหรือแก้ไขได้ชั่วคราวชั่วคราวต่อเมื่อ พัฒนาการของ การเคลื่อนไหวทางสังคมได้ก้าวมาถึง ขั้นการเปลี่ยนระบบ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้จะต้องประกอบด้วย 2 วิถีทางหลักความคู่กัน คือ วิถีทางแห่งการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนยาวนาน และวิถีทาง แห่งการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่แนวโน้มนี้ที่ยั่งยืนยาวนาน

กลุ่มนุกคคลที่เกี่ยวข้องกับ ปัญหาการแก้ไขสิ่งแวดล้อม

วิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ทุกคน ทุกฝ่ายต้องเผชิญหน้าในระยะสั้น และยังเกี่ยวข้องกับ ความอยู่รอดของมนุษยชาติในระยะยาว (เช่น จำนวน ออกซิเจนในอากาศที่เหลือน้อยทุกที ภาระบนโลกอภิชีค์ที่มากขึ้น) ดังนั้นการฝ่าฟันวิกฤตการณ์นี้จึงต้อง เป็นภารหน้าที่ของทุกคนและทุกฝ่ายที่ต้องยกเลิกการ มองเห็นแต่ผลประโยชน์ระยะสั้นส่วนตัว

ถ้าเราแบ่งกลุ่มในสังคมในประเด็นที่เกี่ยวข้อง กับสิ่งแวดล้อม อาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ ภาครัฐ ภาคธุรกิจผู้ประกอบการ องค์กรพัฒนาเอกชน และ องค์กรประชาชน ในที่นี่เราจะพิจารณาทางออกที่เป็น แนวปฏิบัติสำหรับคนแต่ละกลุ่ม โดยที่จะรวมเอา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน และสถาบัน ต่าง ๆ ในสังคม (เช่น สื่อมวลชน การศึกษา ศาสนา ครอบครัว) เข้าไว้ด้วยกัน บทบาทหน้าที่ของแต่ละ กลุ่มในการป้องกันและแก้ไขเรื่องสิ่งแวดล้อมมีดังนี้

ภาครัฐบาล

ภาครัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการฐานะเป็นผู้ ริเริ่มและผู้ให้การสนับสนุนต่อการแก้ไขปัญหาสภาพ แวดล้อม โดยที่รัฐต้องเริ่มบทบาทแนวทางการพัฒนา ประเทศที่ผ่านมาและสร้างท่าแนวทางใหม่ ดังนี้

(1) การวางแผน จะต้องจัดสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม การขยายตัวของประชากร และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง จะต้องนำเอาเรื่องผลกระทบด้านนิเวศวิทยา (Eco-Rationality) มาแทนที่เหตุผลด้านเศรษฐกิจ (Economic-Rationality) ก่อนแล้วคือ การคิดคำนวณเชิงนิเวศจะต้องเข้ามาแทนที่การคิดคำนวณเชิงธุรกิจ ในภาคปฏิบัติก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ จะต้องมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อนเสมอ และในโครงการการพัฒนาตามพื้นที่ต่าง ๆ จะต้องมีมาตรการเพื่อการจัดการทางสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

(2) การแก้ไขปัญหาความยากจน ผลจากความล้มเหลวของการพัฒนาที่ผ่านมา ได้สร้างความยากจนให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะชาวชนบทอย่างลึกซึ้ง ความยากจนที่ดำรงอยู่มีส่วนสำคัญในการกิจให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ถูกต้อง (เช่น การบุกรุกทำลายป่า) ดังนั้น รัฐต้องดูแลว่าการสร้างวัสดุเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของปวงชนเป็นภารกิจที่สำคัญ และสามารถทำได้โดยไม่ต้องมีการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

(3) การสนับสนุนด้านเงินทุน ทิศทางการจัดสรรงบประมาณของประเทศไทยต้องเปลี่ยนแนวทาง เท่าที่ผ่านมารัฐได้ใช้จ่ายเงินทุนเพื่อรักษา “ระบบสนับสนุนชีวิต” (Life-support system) น้อยมาก บังจุบันระบบดังกล่าวอันได้แก่เเน่นเดิน แหล่งน้ำ แหล่งห gele ป่าไม้ ภูเขา ฯลฯ กำลังอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมาก ดังนั้นรัฐจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาระบบดังกล่าว (เช่น การปลูกป่าไม้สามารถทำได้ด้วยการรณรงค์เป็นระยะ ๆ แต่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ และต้องมีค่าใช้จ่าย)

(4) ด้านพลังงาน ประเทศไทยมีแหล่งพลังงานในหลายรูปแบบ แต่ทว่าขาดการพัฒนาขึ้นมาใช้ทำให้พึงพึงอยู่กับพลังงานรูปแบบเดียว คือหัวมัน ซึ่งสิ่งปล่องมาก ดังนั้น รัฐต้องสนับสนุนทั้งด้านการศึกษาวิจัยปรับปรุงคุณภาพของแหล่งพลังงานแบบอื่น ๆ

เช่น พลังงานหมุนเวียน แรงงานสัตว์ พลังแสงแดด พลังน้ำ พลังลม แก๊สชีวภาพ และส่างเสริมให้มีการผลิตอุปกรณ์สำหรับใช้พลังงานดังกล่าว สำหรับพลังงานพื้นฐานที่ชาวบ้านใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น ไม้ถ่าน ต้องมีการวางแผนที่จะผลิตข้าวหลังพลังดังกล่าว เช่น การปลูกต้นไม้ตามหัวไว้ปลานา โดยหน่วยงานของรัฐในระดับชุมชน (เช่น สภาตำบล) สามารถจัดระบบสนับสนุน เช่น จัดเพาบากล้าไม้ให้ชาวบ้านเป็นต้น

สำหรับประชาชนที่อยู่ในเมือง จำเป็นต้องมีการรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์พลังงาน ตัวอย่างเช่น การใช้ไฟฟ้า การใช้น้ำ รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิถีการใช้พลังงานในรูปแบบใหม่ ๆ ด้วย เช่นการใช้จักรยานแท่นรถยนต์ โดยรัฐต้องสนับสนุนระบบความปลอดภัยให้ เช่น ให้มี bicycle-lane เป็นต้น

(5) ด้านเทคโนโลยี รัฐต้องสนับสนุนให้มีการศึกษาด้านคว้าวิจัยและส่งเสริมให้มีการผลิตและการใช้เทคโนโลยีที่มีลักษณะเหมาะสมกับท้องถิ่น และประยุกต์พลังงาน ตัวอย่างที่ดี เช่น ศึกษาด้านคว้าเรื่องการควบคุมศตวรรษพีช โดยใช้วิธีการตามธรรมชาติ (การค้นคว้าเรื่องเมล็ดที่เป็นพื้อนของพีช) การปรับปรุงปุ๋ยธรรมชาติให้มีความหลากหลายสมที่จะนำมาใช้ทดแทนปุ๋ยเคมี แหล่งความรู้ดังกล่าวในเมืองอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในภูมิบัญญาพื้นบ้านดังเดิม สิ่งที่ยังขาดก็คือ การนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบใหม่ ๆ เข้าไปพัฒนาปรับปรุงคุณภาพให้มีความแน่นอน และทำการผลิตให้อยู่ในรูปแบบที่สะดวกต่อการนำไปใช้

เป็นที่น่าสังเกตว่า สำหรับนโยบายด้านการศึกษาวิจัยด้านพลังงานและเทคโนโลยีนั้น แม้จะได้มีการเริ่มดำเนินการบางส่วน แต่ก็ยังเป็นการศึกษาวิจัยที่ขาดตอน กล่าวคือ ยังไม่อยู่ในรูปแบบที่จะนำเสนอ

มาใช้งานให้เพื่อหลักภัยทางข้างหน้า เนื่องจากยังเป็นงานวิจัยในขั้นต้น และส่วนมากแล้วการสนับสนุนงานวิจัยจะหยุดอยู่เพียงในระดับนี้ ดังนั้น รัฐจะต้องให้การสนับสนุนงานวิจัยด้านพลังงานและเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง จนถึงขั้นที่สามารถนำมาใช้งานได้ในสังคมทั่วไป

(6) มาตรการด้านกฎหมายและการเก็บภาษี เนื่องจากในระบบคิดที่ผ่านมา เราไม่ได้ให้ความสนใจต่อปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม เนื่องจากไม่ได้เห็นผลกระทบที่มีต่อระบบความอยู่รอดทั้งหมดของเรา ดังนั้นเรื่องสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นพิมพ์มิติส่วนกินหรือเป็นเพียงเรื่องที่ควรจะกระทำก็ทำได้ ระบบคิดตั้งกล่าวปราบภูมิปัญญาให้ขาดของกฎหมายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงต้องมีการปฏิรูปกฎหมายสิ่งแวดล้อมเสียใหม่ โดยต้องถือว่า การทำผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างความเสียหายให้แก่ส่วนรวม

ส่วนมาตรการด้านการเก็บภาษี ดังได้กล่าวมาแล้วว่า แต่เดิมทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ น้ำดิบประมีนว่าเป็นของที่มีความธรรมชาติและเป็นของฟรี ดังนั้น才ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการแสวงหาผลประโยชน์จึงมิได้จ่ายส่วนนี้คืนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษา ปัจจุบันนี้รัฐจะต้องผนวกเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีผู้นำไปแสวงหาผลประโยชน์ เช่น แหล่งน้ำข้ามในระบบเศรษฐกิจ เพื่อดำเนินการจัดเก็บภาษีสำหรับนำกลับไปบำรุงรักษาธรรมชาติต่อไป

(7) รัฐต้องส่งเสริมให้มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองนาดเล็ก ระบบอุตสาหกรรมสำหรับชุมชน ระบบเกษตรรายย่อย แทนธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ การรวมศูนย์ระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ วิธีการดังกล่าวเน้นออกจากจะเป็นมาตรการที่นิ่งในการกระจายความมั่งคั่งและแก้ปัญหาความยากจนแล้ว ระบบเศรษฐกิจขนาดเล็กยังมีประสิทธิภาพสูงกว่าในการจัดการปัญหาด้านผลกระทบภาวะและสิ่งแวดล้อม

(8) พัฒนาระบบการเมืองที่เอื้อต่อการปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้าง

ขวาง ในการตัดสินใจเรื่องทางสังคม และเร่งร้าให้ประชาชนจากหลายวงการเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหา วิกฤตการณ์ทางนิเวศของประเทศไทย ที่เรียกว่าระบบการเมืองแนวโน้มวีค (Eco-politics)

ในการดำเนินการทั้งหมดนี้ รัฐจะต้องพิจารณาทบทวนบทบาทหน้าที่ของตนเองเพิ่มเติมเสียใหม่ว่า หน้าที่สำคัญอันดับแรกของรัฐ คือการทำบุญบำรุงและส่งเสริมบรรดาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของส่วนรวม เช่น ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ทะเล ที่ดิน อากาศ ฯลฯ เพราะหากระบบสนับสนุนชีวิตดังกล่าวล้ม塌ยลง รัฐก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้เช่นกัน

ภาคธุรกิจผู้ประกอบการ

ภาคธุรกิจผู้ประกอบการเป็นภาคที่สำคัญภาคหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งระยะสั้นและระยะยาว ดังที่ได้วิเคราะห์เอาไว้ว่า ระบบทุนนิยมและระบบอุตสาหกรรมนิยมเป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งของวิกฤตการณ์นี้ ดังนั้นภาคธุรกิจประกอบการจะต้องสร้างจริยธรรมใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นมา เพราะภาคธุรกิจเองก็ต้องทราบหนักว่าผลประโยชน์ของตนมองจะยังคงมีอย่างยานาน ต่อเมื่อมีระบบสนับสนุนการดำรงชีวิททั้งระบบสามารถคงอยู่ได้ หากเราเห็นแก่ผลประโยชน์ระยะสั้นชั่วคราวเราจะเก็บสูญเสียผลประโยชน์ระยะยาวทั้งหมด ด้วยย่างรูปธรรมคือการรักษาชายทะเลสำหรับการท่องเที่ยวที่เป็นบทเรียนสำหรับภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้อง

ทางออกที่ภาคธุรกิจผู้ประกอบการสามารถดำเนินการได้ในด้านสิ่งแวดล้อมคือ

(1) ในกระบวนการผลิตนั้น จะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (อันหมายถึงการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยมีหลักการในการใช้เพื่อรักษาให้ทรัพยากรนั้นไม่ใช้ได้ตลอดไป เช่น เมื่อตัดไม้มาใช้ก็ต้องมีมาตรการร่วมกันที่จะตัดไม้ขึ้นทดแทน)

เท่าไหร่ ต้องมีการปลูกใหม่อีกครั้ง) โดยที่วิธีการผลิตเพื่อการบริโภคนั้นจะต้องลดแรงกดดันที่มีต่อธรรมชาติอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

(2) ตอบสนองความต้องการด้านสิ่งแวดล้อมและนโยบายของรัฐในการส่งเสริมรูปแบบของการใช้พลังงานใหม่ ๆ กล่าวคือ ทำการผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับรองรับการใช้อุปกรณ์ใหม่ ๆ นี้ เช่น เครื่องใช้พลังงานแสงแดด แก๊สชีวภาพ ซึ่งอาจจะมีต้นทุนสูงในระยะแรก แต่ทว่ารักษาระบบน้ำดีมากกว่า หรือการผลิตเตาที่ใช้เชื้อเพลิงอย่างอื่นแทนไม้ เป็นต้น

(3) เทคโนโลยีที่ใช้ทุนและเครื่องจักรต้องถูกแทนที่ด้วยการใช้แรงงานคนและมีลักษณะปลดล็อกพิษรวมทั้งต้องมีการกระจายระบบโรงงานให้มีขนาดเล็ก ไม่รวมศูนย์ เพื่อง่ายต่อการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น ควรผลิตจักรยานมากกว่ารถยนต์ เพื่อแก้ปัญหาอากาศเป็นพิษในตัวเมือง

(4) ส่งเสริมการผลิตวัสดุสิ่งของที่มีลักษณะคง

ทน ใช้การได้นาน แม้ว่าต้นทุนและราคาขายอาจจะสูงขึ้น แต่ในระยะต่อไป เมื่อระดับจิตสำนึกของประชาชนในด้านสิ่งแวดล้อมมีมากขึ้น ประชาชนจะให้การสนับสนุนผลิตภัณฑ์ในลักษณะดังกล่าว เนื่องจากเป็นมาตรการหนึ่งในการประหยักรักษาธรรมชาติ

(5) ทำการผลิตวัสดุที่มีการสังเคราะห์แต่น้อย หมุนเวียนได้ มาตรการนี้ก็คือ การหันกลับไปใช้วัสดุอินทรีย์สารและวัสดุธรรมชาติที่สามารถถ่ายตัวเองได้ ซึ่งทำให้วัฏจักรของธรรมชาติดำเนินไปอย่างครบวงจร ตัวอย่างเช่น การนำเอาใบตองมาใช้แทนโฟม การนำเข้าไม้ฝาไม้ใช้แทนพลาสติก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในกรณีจะต้องมีการคันคว้าวิจัยเพื่อปรับปรุงคุณภาพของวัสดุจากธรรมชาติเหล่านี้ให้มีความคงทน และสะดวกต่อการใช้ ในเวลาเดียวกันต้องมีการพัฒนาระบบการผลิตวัสดุจากธรรมชาติเพื่อรับปริมาณการใช้ด้วย เช่นการส่งเสริมการปลูกต้นกล้า การเพาะเนื้อเยื่อไม้ไฟ เป็นต้น

(6) พัฒนาเทคโนโลยีเพื่อนบ้านที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาตั้งตัวอย่างที่ได้ก่อถ่วงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้แมลงที่เป็นเพื่อนของพืชในการกำจัดศัตรูพืชแทนสารเคมี การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคสัตว์ การผลิตปุ๋ยธรรมชาติด้วยเศษไม้ เป็นต้น

(7) ภาคธุรกิจผู้ประกอบการจะต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งในทางตรงและทางอ้อม เช่น การปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดในส่วนที่เกี่ยวกับการกำจัดของเสีย และหมายมาตรการป้องกันและควบคุมการทำลายสิ่งแวดล้อมจากการระบบทารกผลิตของตน ส่วนในทางอ้อมก็ได้แก่การสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและผู้ใช้ให้น้อยที่สุด เช่น การใช้สารองค์ประกอบในการผลิตผงซักฟอกที่ไม่ทำลายออกซิเจนในน้ำ การใช้สารเคมีในการผสมอาหาร การผลิตผงซูตรจากพืช เป็นต้น

ภาคประชาชนและสถานีต่าง ๆ ในสังคม

วิกฤตการณ์ด้านนิเวศวิทยานี้แม้จะแก้ไขให้ลุล่วงไปได้โดยอาศัยนโยบายจากภาครัฐบาล และความรับผิดชอบจากภาคธุรกิจผู้ประกอบการก็ตาม แต่ทว่าเนื่องจากภาระที่ก่อถ่วงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ภาคธุรกิจมักจะเคยชินกับการใช้อำนวยทางการเมืองแบบสั่งการ ภาคธุรกิจผู้ประกอบการนั้น ก็มักจะมุ่งหวังผลกำไรมากกว่าความหวัง翼เรื่องสิ่งแวดล้อม ดังนั้น กลุ่มที่จะต้องทำหน้าที่เป็นตัวประกันเป็นผู้เริ่ม เป็นผู้กำกับความคุณดูแล จึงต้องเป็นกลุ่มองค์กร พัฒนาเอกชนและบุคคลการท่องยูโรในสถาบันทางสังคม ซึ่งมีความไว้และดื่นด้วย รวมทั้งสามารถเข้าถึงข่าวสารข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม และยังเป็นผู้ที่ได้รับผลเสียหายโดยตรงจากปัญหานี้ด้วย สำหรับประชาชนที่อยู่ในชนบทนั้น เนื่องจากในช่วงระยะที่ผ่านมา มี วิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมมีได้กระຊุกตัวอยู่แต่เพียงในชุมชนเมืองใหญ่ ๆ หรือในเขตอุตสาหกรรมเท่านั้น หากทว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ขยายตัวออกไปครอบคลุมถึงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชนบท

ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ ป่าชายเลน พื้นดิน ฯลฯ โดยที่ชาวชนบทผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรดังกล่าวในการดำเนินชีวิต ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นว่าประชาชนชาวชนบทได้ลุกขึ้นมาต่อสู้ด้านการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแข็งขัน

สำหรับบทบาทหน้าที่ของภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรพัฒนา สถาบันสังคม และกลุ่มประชาชนต่าง ๆ สามารถจะดำเนินการได้ จนมีอยู่ ๓ ประการใหญ่ ๆ คือ

(1) การรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมให้ถูกต้องอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายทั้งเพื่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การสร้างสำนึกระยะยาว ที่ต้องรักษาและอนุรักษ์ไว้ ตลอดไป ต่อรองรัฐบาล ด้วยการรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลนี้สามารถจัดทำได้ตามช่องทางของแต่ละกลุ่ม แต่ละสถาบัน เช่น การจัดสอนสอดแทรกในหลักสูตรของโรงเรียน การเทคโนโลยีในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา การเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน การจัดอบรมให้แก่กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ

(2) การส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างกว้างขวาง เนื่องจากบัญญัติและกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงแนวคิดแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถทำให้บัญญัติแก้ไขไปได้ ทั้งนี้จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในระดับบุคคล และการเปลี่ยนแปลงแนวทางหรือนโยบายในระดับสังคมตามมาด้วย ดังนั้นการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นเงื่อนไขทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้อื่นและสังคม

ปัจจุบันนี้ เราอาจจำแนกประเภทของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสิ่งแวดล้อมได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๒.๑ กลุ่มองค์กรที่มีอยู่แล้ว เช่น กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มนิเวศวิพัฒนา ฯลฯ

สหกรณ์การเกษตร ฯลฯ ตัวอย่างของกลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งเป็นรูปปั่ร่วง และได้รับการยอมรับจากชุมชนและสังคมโดยทั่วไปอยู่แล้ว กลุ่มเหล่านี้ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมเชิงลบของต้องได้รับผลกระทบอยู่

2.2 กลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินภาระกิจด้านสิ่งแวดล้อมโดยตรง เช่น กลุ่มนونรักษ์ธรรมชาติ ชุมชนสิ่งแวดล้อม สมาคมสร้างสรรค์ไทย กลุ่มพิทักษ์รักษาป่าชุมชน ฯลฯ กลุ่มองค์กรเหล่านี้มีบทบาทโดยตรงต่อการผู้ร่วงด้านสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันนี้ยังมีกลุ่มประเภทนี้อยู่เกินไป เป็นที่น่าสังเกตว่า พฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของคนไทยยังเป็นไปแบบไฟฟ้าในพ่างดำเนินการชั่วคราวชั่วคราว และมีลักษณะตั้งรับมากกว่าจะรุกหรือป้องกัน ตัวอย่างเช่น อาจจะมีการรวมกลุ่มกันขุดลอกคลองเนื่องในวันพิเศษต่าง ๆ แต่หลังจากวันดังกล่าวแล้วก็ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการเพื่อดูแลปัญหานั้นให้ต่อเนื่อง ดังนั้นจึงควรมีการกระตุ้นการจัดตั้งกลุ่มเพื่อแบ่งสรรความรับผิดชอบในการดูแลสิ่งแวดล้อมให้มากกว่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน

(3) **ขั้นปฏิบัติการ** ในขั้นตอนนี้อาจจะแตกต่างกันไปตามธรรมชาติขององค์กรแต่ละแห่ง โดยที่เวลาปฏิบัติงานนั้นจะต้องมีการประสานงานกันอย่างดี ดังตัวอย่างที่พожะยกให้เห็นได้ดังนี้

3.1 กลุ่มองค์กรพัฒนาอุตสาหกรรม (อพช.) ที่มีภาระกิจหน้าที่โดยตรงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม กลุ่มเหล่านี้สามารถปฏิบัติการได้หลายรูปแบบ คือ

3.1.1 เป็นผู้ศึกษาดูเหมือนกับชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมเนื่องจากกลุ่มเหล่านี้มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลมากกว่าผู้อื่น และยังมีเครือข่ายทั้งในระดับประเทศและระดับโลก การศึกษาดูเหมือนกับชุมชนนั้น ควรจะมีทิศทางทั้งในด้านที่นำเสนอปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับปัจจุบันคุณลักษณะในระดับสังคม รวมทั้งการมี

การนำกรณีจากต่างประเทศมาเผยแพร่ด้วย

3.1.2 เป็นแกนกลางของการปฏิบัติการทางสังคม (Social praxis) การปฏิบัติการนี้อาจจะกระทำได้ใน 2 รูปแบบ คือ เมื่อเกิดภาวะวิกฤต เช่น จะมีการสร้างเรื่องข่าวดีใหญ่ มีการทำลายป่าไม้ โรงงานปล่อยสารพิษ ฯลฯ ในภาวะดังกล่าว กลุ่มอพช. สามารถใช้ศักยภาพในฐานะกลุ่มพลังทำการเคลื่อนไหวระดมความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ และผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรจะสร้างประเพณีให้รัฐจัดให้มี public hearing ในกรณีที่จะมีการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ในอีกด้านหนึ่ง กายในภาวะปกติทั่วไป กลุ่มอพช. ก็ควรจะมีการเคลื่อนไหวในทางบวกเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติ อุบัติสัยและจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น รณรงค์การใช้ใบทองแท่นโฟม เป็นต้น

3.1.3 ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมดูแลสอดส่อง ปัญหาจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดผลกระทบต่อประชาชนนั้น อาจจะมีทั้งผลกระทบที่เห็นได้โดยตรงและ indirect เช่น การทิ้งน้ำเสียจากโรงงาน และผลกระทบที่มองเห็นได้ช้าและค่อย ๆ สั่งสม เช่น ผลกระทบในอากาศที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย แต่ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านใด สำหรับสภาพสังคมไทยแล้วเรา�ังขาดระบบการควบคุมดูแลสอดส่องอย่างทั่วถึงเพียงพอ เช่น การสอดส่องโรงงานจากภาครัฐนั้นมีเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ในด้านประชาชนเองก็ยังขาดความรู้และวิธีการที่จะควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมดังปรากฏว่า การพ้องร้องอันเนื่องมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อมยังมีอยู่น้อยมากในประเทศไทย (รวมทั้งยังไม่มีกฎหมายรองรับอย่างแน่นอน) ดังนั้นในระยะแรก กลุ่มอพช. จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลสอดส่อง และควรที่จะถ่ายทอดความรู้และวิธีการให้แก่กลุ่มประชาชนในแต่ละพื้นที่ที่จัดตั้งขึ้นมา กล่าวโดยสรุป ก็คือ ประชาชนซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหาสิ่งแวดล้อมจะเป็นผู้ปักป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตนเองได้ดี และทันการมากที่สุด

3.1.4 ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานประนอมความขัดแย้ง บัญชาเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นบัญชาที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ด้านแนวคิดทิศทางในการพัฒนาประเทศด้านการแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกลุ่มหรือองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานประนอมความขัดแย้งให้แก่ไข่ลุล่วงอย่างยุติธรรมที่สุด

3.2 กลุ่มประชาชนในชนบท ดังได้กล่าวมาแล้วว่ากลุ่มนี้ในชนบทนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือกลุ่มที่มีอยู่แล้ว และกลุ่มที่มีเป้าหมายเพื่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ผลงานจากกลุ่มประชาชนทั้ง 2 ประเภทนี้ มีผลกระทบต่อแนวทางนิเวศวิทยาด้วยปฏิบัติการหลาย ๆ ด้าน เช่น

3.2.1 การแสวงหารูปแบบการผลิตแบบใหม่ ปัจจุบันนี้ชาวนาไทยโดยเฉพาะในภาคอีสานได้ย้อนกลับไปหารูปแบบการผลิตแบบเดิมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาเป็นอย่างยิ่ง คือ การเกษตรแบบผสมผสาน ระบบไร่นาสวนผสม ซึ่งเป็นการทำการทำเกษตรหลาย ๆ ชนิด ปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดเพื่อให้ธรรมชาติเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รูปแบบการผลิตดังกล่าวจะเป็นคำตอบของการเกษตรในระดับชาติ

3.2.2 การจัดตั้งกลุ่มเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ในชนบทหลายแห่งได้ริเริ่มรูปแบบการรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ และได้จัดระบบให้เหมาะสมกับชุมชนปัจจุบัน เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่า ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านมีผลประโยชน์จากป่า แต่ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมรับผิดชอบป่า อันเป็นรูปแบบคล้ายสัมพันธ์เดิมที่เคยมีนาในอดีต รูปแบบนี้ที่รู้จักกันดีคือป่าชุมชนในระยะยาว รูปแบบดังกล่าวจะเป็นแนวทางสำหรับ “ขบวนการสีเขียว” (Green Movement) ในการแสวงหาระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยา

3.3 สถาบันการศึกษา โรงเรียนเป็นสถาบันสำคัญในการแก้ไขปัญหาในระดับแนวคิด ความ

เข้าใจ และจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทว่า หากโรงเรียนจะสามารถดำเนินการดังกล่าวได้ โรงเรียนจะต้องเริ่มเข้ามายุกพันกับชีวิตความเป็นจริงของชุมชนและสังคม กล่าวคือ สิ่งที่เรียนอยู่ในโรงเรียนต้องเกี่ยวข้องและเป็นไปเพื่อการแก้ไขสภาพแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ใกล้ตัวเชยก่อน กิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้ในโรงเรียนคือ

3.3.1 ทั้งในหลักสูตรวิชาต่าง ๆ หรือกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียน จะต้องปลูกฝังให้เด็กมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตนของกับธรรมชาติ ต้องมีทักษะใหม่ในการรับรู้โลกธรรมชาติว่า โลกนี้มีได้แต่เพียงด้านวัตถุที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น หากแต่โลกธรรมชาติยังมีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกที่มนุษย์ต้องให้ความรักและความห่วงใย และข้อสำคัญ ๆ เด็กต้องเรียนรู้ว่ามนุษย์ต้องมิใช่เจ้าโลก โลกนี้มิใช่เป็นของมนุษย์เท่านั้น ลิงมีชีวิตยืน ๆ ล้านเมล็ดที่จะอาศัยบนโลกนี้ด้วยเช่นกัน

3.3.2 การพาเด็กไปสัมผัสกับธรรมชาติโดยตรง จิตสำนึกในการรักสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยการมีประสบการณ์ตรง ดังนั้นโรงเรียนจะต้องพาเด็ก ๆ ไปสัมผัสไปท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ค่ายสัมผัสรธรรมชาติ กลุ่มดูนก การอาเร่องเก็บตัวอย่างน้ำในแม่น้ำที่เน่าเสียมาเรียนในห้องวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ในภูมิปัญญาเป็นภูมิปัญญาและว่าโรงเรียนจะต้องพาเด็กไปทศนศึกษาธรรมชาติปีละ 2 ครั้ง และการไปนั้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนด้านนิเวศวิทยา และโรงเรียนควรเป็นผู้นำผู้ริเริ่มใช้มาตรการในการรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นแบบอย่างให้กับชุมชน

3.4 สถาบันสื่อมวลชน สถาบันสื่อมวลชน เป็นสถาบันน้องใหม่แต่มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการชี้นำ ความคิดและจิตใจของผู้คน โดยที่เรื่องนิเวศวิทยานั้น เป็นการชี้นำในการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ซึ่งแต่เดิมมนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ พืชพรรณ สัตว์ป่า เพราะได้เรียนรู้จากประสบการณ์ แต่ปัจจุบันนี้ เรายืนรู้ในสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากนัก ดัง

นั้นสื่อมวลชนจะต้องทำหน้าที่ในการนำพาให้มุชย์เรียนรู้วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับระบบธรรมชาติ

อันที่จริงปัจจุบันสื่อมวลชนมีความพร้อมพอสมควรที่จะเข้าร่วมในปัญหานี้ ดังจะเห็นได้จากการทำหน้าที่เป็นผู้เผยแพร่ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม การทำหน้าที่เป็นผู้สำรวจและรายงานเหตุการณ์ให้สาธารณะชนรับทราบ อย่างไรก็ตามมีข้อเสนอแนะว่า การนำเสนอข้อมูลเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ควรจะนำเสนอด้วยด้านปัญหาและการวิเคราะห์ปัญหาเท่านั้น แต่ควรจะเอาระบบที่จะเป็นการบังคับ การส่งเสริม และการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้โดยเฉพาะเพื่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล เช่นการแก้ไขน้ำเสียจากแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากจะอาศัยมาตรการจากส่วนกลางคือการสร้างศูนย์บำบัดน้ำเสียแล้ว แต่ละบ้านควรจะมีถังเกราะสำหรับกรองน้ำ หรือการซ่อมแซมแก้ไขแยกประเภทของขยะก่อนที่จะทิ้ง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อระจิดสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมจะเกิดอย่างแท้จริงด้วยการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเท่านั้น

3.5 สถานบัน្តศาสนា บทบาทของสถาบันศาสนาที่จะเข้ามามีส่วนในเรื่องนิเวศวิทยานี่ อาจจะมีทั้งในส่วนของคำสอนและวิธีการปฏิบัติต้านศาสนางเอง และบุคลากรทางศาสนา

ในส่วนของคำสอนนั้น พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน เพราะแก่นคำสอนหลักของพระพุทธเจ้าองค์ทรงสั่งสอนให้มุชย์อยู่ร่วมเป็นเพื่อนทุกชีวิตร่วมกัน สุข เกิดแก่เจ็บตายกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในส่วนนี้ทุกกลุ่มทุกองค์กรที่จะเคลื่อนไหวด้านสังคม จะต้องมีหลักคิดคุณศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญในการเคลื่อนไหวด้านแนวคิด ยิ่งกว่านั้นวิธีการปฏิ-

บัตต้านศาสนานางอย่าง เช่น การเจริญผล ทำสามิภารนา ก็เป็นหนทางช่วยสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียว กับโลกธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

สำหรับบุคลากรทางศาสนา ดังได้ปรากฏแล้วว่าในปัจจุบันมีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากรีบนาบทในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องป่าไม้ ดังนั้นการอนุรักษ์ธรรมชาติจึงคงจะสำเร็จไปไม่ได้หากมิได้มีส่วนร่วมจากบุคลากรทางศาสนาในการนี้รู้จักภาระของเห็นพลังที่มีคุณค่าของพระสงฆ์ในการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อม

จากกล่าวได้ว่า ปัจจุบันนี้ได้มีกลุ่มบุคคลเล็ก ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ได้ค้นคิดวิธีการและมาตรการต่าง ๆ สำหรับการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมเอาไว้ให้ยั่งยืนนาน สิ่งที่ยังขาดหายไปก็คือ ความพยายามดังกล่าวยังมีข้อมูลอยู่ในคนกลุ่มเล็ก ๆ และยังขาดการนำมายืนยันโดยรายดับชาติที่จะส่งผลกระทบต่อคนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะหยินเอกสารความคิดริเริ่มสร้างสรรค์จากการนี้ที่ได้มีการลงมือปฏิบัติการอย่างได้ผลแล้วมาพัฒนาขึ้นใช้เป็นนโยบายของรัฐต่อไป

และในท้ายที่สุดนี้ สิ่งที่เราไม่ควรลืมในการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาก็คือ ภาวะมลพิษนั้นไม่ได้เป็นปัญหาแต่ล้วงแวดล้อมภายใต้ภารกิจที่ต้องดำเนินการอยู่แล้ว แต่เป็นเพียงภาระภาวะมลพิษที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมในจิตใจของสมาชิกทุกคนในสังคม ความคิดแบบบริโภคنيยม ความมักง่ายเห็นแก่ตัว ความโลภ การเลิงเห็นแต่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า เหล่านี้ล้วนเป็นภาวะมลพิษในจิตใจที่ทำให้เกิดภาวะ “จิตใจเป็นพิษ” จึงจะต้องได้รับการบำบัดไปพร้อม ๆ กับน้ำ อากาศ จากภายนอกเช่นกัน

เชิงอรรถ

1. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ “ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม การเมืองสีเขียว และความคิดแบบนิเวศวิทยา ” ใน ผ้าสุก พงษ์ไพจิตร และสังคิต พิริยะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), พลวัตรไทย : บุนมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง, ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 2534 หน้า 124.
2. ประเวศ วงศ์ “ ความหวังด้านสิ่งแวดล้อมของคนยุคปัจจุบัน ” ในสิ่งแวดล้อม 34 หน้า 633.
3. โอบกอด : บทเรียนและแรงบันดาลใจในการพิทักษ์ป่าของuhnวนการชิปโก้. พระไพศาล วิสาโล (บรรณาธิการ), กลุ่มประสานงานคนนาเพื่อสังคม, 2534, หน้า 26.
4. อ้างจาก. โอบกอด. เล่มเดิม, หน้า 119.